

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

Doç. Dr. Sevil SARGIN*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'de modern anlamda üniversitelerin kuruluş süreci, bu sürece etki eden sosyo ekonomik faktörler ve üniversitelerin bölgesel dağılımı vurgulanmıştır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yeni üniversitelerin kurulmasında, eğitim hizmetinin her bir bölgeye taşınması ve yerinde yüksek öğretim hizmeti verilmesi yanında, üniversitelerin bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltacak bir faktör olarak görülmesinin de önemli etkisi olmaktadır. Özellikle son 25 yıldır üniversitelerin ülkenin az gelişmiş orta büyüklükteki şehirlerinde kurulması eğilimi, bu gerçeği yansıtmaktadır. Ayrıca her bir şehrin ileri gelen idari ve sivil örgütlerinin şehirlerinde bir üniversite kurulması yönündeki ısrarcı talepleri, büyük ölçüde öğrencisi, öğretim elemanları ve diğer çalışanları ile üniversitenin önemli bir ekonomik girdi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Üniversiteler, bölgelerarası gelişmişlik farkı, üniversitelerin dağılışı.

ABSTRACT

In this study, the process of the foundation of the university in Turkey, the socio economic factors that affect this process and the regional dispersal of the universities have been emphasized. New universities have been founded in different part of Turkey because educational services have been aimed to convey to every part of Turkey and to be on site. In addition to these, the foundation of new universities are supposed to decrease inter-regional differences in terms of development. That the foundation of universities especially in last 25 years in less developed areas reflects this reality. Apart from these, the insistent demands of are because of the administrative and civil organization of each city are because of the fact that universities are seen as a considerable economic input with their students, dons and workers.

Key words: Universities, Universities In Turkey, different inter-regional.

* SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

GİRİŞ

Cumhuriyet döneminde önemli bir gelişim süreci içine giren yüksek öğretim, ülkemizin gelişen sosyo ekonomik yapısına göre şekillenmekte ve bu hizmet büyük ölçüde devlet tarafından verilmektedir. Ancak her geçen gün artan nüfusun yüksek öğrenim taleplerini karşılamada yetersiz kalan devlet kurumları bu hizmeti özel eğitim kurumlarının da açılmasına izin vererek aşmaya çalışmaktadır. Vakıf üniversitelerinin sayıları ve öğrenci kapasiteleri günümüzde oldukça sınırlı olmasına rağmen, bu özel öğretim kurumlarının sayıları da her geçen gün artmaktadır.

Türkiye'de yeni üniversitelerin kurulması sürecinde, artan ve üniversite eğitimi almak isteyen genç nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak yanında yeni kurulan üniversitelerin kuruldukları şehirlerin gelişimine yapacakları katkı da göz önünde bulundurulmuştur. Yani yeni kurulan üniversitelerin bölgeler arası eşitsizliği ortadan kaldıracığı hesap edilmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen üniversitelerin özellikle büyük şehirlerde toplanma eğilimi kırılmamış, özellikle öğrenci sayıları fazla olan ve büyük üniversiteler olarak anılan üniversiteler belli başlı büyük şehirlerde gelişme göstermişlerdir.

Ancak şu kesin olarak görülmektedir ki üniversiteler, kuruldukları şehirlerde şehrin sosyo ekonomik hayatına önemli tesirler yapmakta, şehrin ticari hayatına canlılık kazandırmakta ve şehirleşme sürecini hızlandırmaktadır. Bu sebeple ülkemizde bu pastadan pay almak isteyen şehirler siyasi iradelere baskı yapmakta ve her biri kendi şehirlerinde bir üniversite kurulmasını istemektedirler. Hatta bir üniversiteye sahip olan şehirler ikinci, üçüncü üniversite talebi ile pastadan aldıkları payı arttırmaya çalışmaktadırlar.

Bu bağlamda bu çalışmada ülkemizdeki üniversitelerin gelişim süreci irdelenmiş ve bölgesel dağılımları ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle son on yıllarda kurulan üniversitelerin orta büyüklükteki şehirlerde kurulduğuna ve bölgeler arası dağılıma dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

1-TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ

A-CUMHURİYET DÖNEMİNDEN ÖNCE ÜNİVERSİTELER

Türkiye'de Batılı anlamda yüksek öğretim kurumlarının tarihsel gelişimi, batı ülkelerinde görülen sürece göre oldukça yenidir. Batı'da modern anlamda ilk üniversite 1088 yılında kurulmuş olan Bologna Üniversitesi'dir. Bunu 1160 yılında kurulan Paris Üniversitesi ve 1167 yılında kurulan Oxford Üniversitesi izlemiştir. Bu üç üniversite, yaklaşık olarak aynı dönemlerde

şekillenen Montpellier, Padua, Orleans ve Cambridge Üniversiteleri ile birlikte, halen faaliyetini sürdüren en eski yedi üniversitedir.

Avrupa'da üniversitenin önemi, her biri için farklı nedenlerin geçerli olmasına rağmen, Papalık, imparatorluk, krallık, prenslikler ve şehir yönetimleri tarafından kavranmış ve üniversiteler özellikle İtalya, Fransa ve İspanya'da kısa sürede hızla yayılmıştır.

14. yüzyılın ortalarına kadar, Oxford ve Cambridge dışındaki üniversitelerin büyük bir kısmı İtalya, İspanya ve Fransa'daydı (Gürüz, 32001, 6). Bu bölgeler dışında kurulan ilk üniversiteler, Kutsal Roma İmparatorlarının doğrudan kurduğu Prag (1347) ve Krakow (1364) üniversiteleridir. Bu yayılma 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarında hızlanmış ve yeni üniversitelerin açılmasıyla 15. yüzyılda Avrupa'da üniversite sayısı 58'e ulaşmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın tüm önemli şehirlerine dağılmış bulunan üniversitelerin başlıcaları Venedik (1204), Padua (1220), Toulouse (1229), Salamanca (1229), Sorbonne (1252), Prag (1348), Heidelberg (1386), Erlurt (1392), St. Andrews (1410), Triene (1454) dir. Bu üniversiteler günümüze kadar geçen yüzlerce yıllık süreç içerisinde türlü değişikliklere uğrayarak ve hatta yer yer verilen büyük mücadeleler sonucunda şekillenmiştir. Ülkemizde ise bunun tersine, daha önce bu alandaki kurumlarımızın yerine geçmek üzere üniversiteler Batı'dan aldığımız kurumlar olmuşlardır (Erkal, 1998, 39).

Türkiye'de Batı tarzında ilk üniversitenin açılışı ile ilgili farklı tarihler olduğu görülmektedir. Erdoğan'a göre 1863 yılında fizik, kimya, astronomi, coğrafya ve jeoloji gibi konularda halka açık olarak başlatılan konferanslarda ilk üniversitenin (Darülfunun) temelleri atılmış oldu ve 1869 Maarif-i Umumiyesi'nde bölümleri ve çalışma şekli ortaya konmuş olan Darülfunun 1870 yılında kendi binasında törenle açıldı. Ekim 1919 Nizamnamesi ile "ilmi muhtariyet" e kavuşan Darülfununa 1924 yılında da "tüzel kişilik" tanındı (Erdoğan, 2004, 4).

Özarslan'a göre Batı tarzı ilk yüksek öğretim kurumu, Osmanlı Donanması'nın Çeşme önlerinde ağır bir yenilgiye uğratılmasından sonra 1773 yılında kurulan ve kısa bir süre sonra faaliyete geçen Mühendishane-i Berr-i Hümayun ile günümüzdeki İstanbul Teknik Üniversitesinin kökenini oluşturan Mühendishane-i Bahr-i Hümayundur. Daha sonra kurulan Tıbbiye (1827) ve Harbiye (1834), Batı türü yüksek öğretim kurumlarının ülkemizdeki ilk örnekleridir. Yirminci yüzyıl başında Fransa'daki "Grands Ecoles" e benzer şekilde çeşitli bakanlıklara bağlı olarak kurulan Mekteb-i

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

Mülkiye (1876), Hukuk Mektebi (1878), Ticaret Mekteb-i Alisi (1882), Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane (1882) ve 1909'da kurulan Mühendis Mekteb-i Alisi de ülkemizdeki Batı türü yüksek öğretim kurumlarının diğer örnekleridir (Özarlan ve diğ., 1998, 39).

Tekeli'ye göre de; Osmanlı döneminde askeri alanda başlayıp, tıp alanında devam eden yüksek öğretimdeki yenileşmeler, Darülfununun açılmasıyla devam etmiştir. 1846 yılında Muvakkat Maarif Meclisi (geçici eğitim kurulu) tarafından Darülfununun kurulmasına karar verilmiş, fakat 1863 yılında açılabilmiştir. 1865 yılında ise bu kurum tümüyle yanmıştır (Tekeli, 1995, 656).

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, Türk yüksek öğretiminde yabancı okulların da etkinliği görülmektedir. Beyrut'ta Amerikan Üniversitesi, Fransız St. Joseph Üniversitesi bunlardan ikisidir (Borrows, 1990, 6).

1863 yılında New York' lu bir iş adamının mali yardımı ile Robert Koleji ve buna bağlı olarak bir lise kurulmuştur. Bu kurum, 1912 yılında mühendislik okulu haline dönüştürülmüş ve inşaat, makine ve elektrik bölümleri açılmıştır. Robert Kolejinin izni ve statüsü New York Eyaletince oluşturulmuş, bu kurum mütevelli heyeti ile idare edilen bir Amerikan Üniversitesi olarak öğretim yapmıştır (Gürüz, 1992, 390).

Yukarıda görüldüğü gibi Batı tarzı yüksek öğretim kurumları 19. yüzyılda oluşmaya başlamış ve cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra devam etmiştir. Ancak Türk yüksek öğretiminin cumhuriyetin kurulmasından sonra geçen gelişme sürecini, alınan önemli karar ve değişiklikleri göz önünde bulundurarak birkaç ana başlık altında değerlendirmek gerekmektedir.

B-CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELER

Cumhuriyetin ilanı ve eğitim alanında yapılan devrimlerle birlikte, eğitimin bütün aşamalarında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Öncelikle Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiş ve her kesimi kapsayan bir eğitim seferberliği başlatılmıştır.

Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak, eğitim alanında ortaya çıkan gelişmeler yüksek öğretime de yansımıştır. Ancak bu gelişmeler dönemler itibarıyla farklılıklar göstermiştir. Eğitimciler ve eğitim tarihi üzerine çalışan aydınlar tarafından farklı şekillerde ele alınsalar da, Türk yüksek öğretiminde belirgin yapısal değişiklikleri de ifade etmekte olan bu dönemler genellikle, 1923-1946 dönemi; 1946-1981 dönemi ve 1981 sonrası dönemi yüksek öğretim, şeklinde sınıflandırılmıştır. Ancak bu çalışmada olayın bu yüzünden

ziyade, üniversitelerin sayısal gelişimi ve dağılımı üzerine odaklanıldığı için, sayısal değerlerin belirginleştiği dönemlere göre tasnifleme yapılmıştır.

B-1. 1923-1950 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELER

Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan eğitim seferberliği döneminde Ankara'da 1925 yılında Hukuk Mektebi, 1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü, 1930 yılında Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. 1932 yılında Cenevre Üniversitesinden A. Malche, İstanbul'da Darülfununun 1933'de yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlayacak bir rapor hazırlamıştır (Erdoğan, 2002,6). Bu raporun ardından, Büyük Millet Meclisi 1933'de Darülfununun yerini almak üzere, 18 Kasım 1933'te açılan İstanbul Üniversitesini 2253 Sayılı Yasa ile onaylamıştır (Gürüz, 2001, 229). 1933 yılında yapılan üniversite reformlarının ardından, günümüzde de kullanılan akademik unvanlar kullanılmaya başlanmıştır. 1944 yılında yine İstanbul'da İstanbul Teknik Üniversitesi kurulmuştur.

Bu dönemde Ankara'da da önemli gelişmeler olmuş ve yukarıda değinilen bazı yüksek okullara ilave fakülteler kurulmuştur. Bunlar Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi (1937), Fen Fakültesi (1943) ve Tıp Fakültesi (1945)'dir. Ayrıca 1935 yılında İstanbul'daki Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Fakültesi adı altında Ankara'ya taşınmıştır. Bu gelişmelerin ardından 12.06.1946 gün ve 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu ile Türkiye'nin üçüncü üniversitesi olarak Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda Türk yüksek öğretiminde bir reform dönemidir (Şekil 1).

Şekil 1- 1950 Yılında Üniversitelerin Dağılışı

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

B-2. 1950-1980 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELER

Yukarıda da görüldüğü gibi Türkiye'de 1950 yılına kadar üniversite birimi olarak sadece İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi bulunmaktadır. Ancak bu dönemin ardından 1955-1957 yılları arasında çok geniş kapsamlı bir eğitim hamlesi yapılarak İstanbul ve Ankara dışındaki yerleşmelere de üniversiteler kurulmaya başlanmıştır. İşte bu dönemde Karadeniz Bölgesi'nin önemli merkezi olan Trabzon'da, 20.05.1955 gün ve 6594 Sayılı Kanun ile Karadeniz Teknik Üniversitesi, aynı yıl Ege Bölgesi'nin önemli merkezi İzmir'de 1955 yıl ve 6595 Sayılı Kanun ile Ege Üniversitesi kurulmuştur. Bundan iki yıl sonra Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli merkezi Erzurum'da 31.05.1957 gün ve 6990 Sayılı Kanun ile Atatürk Üniversitesi ve 1959 yılında 7307 Sayılı Kanunla yine Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi kurulmuştur. Bilindiği gibi bu dönem Türkiye'de nüfus artışının çok yüksek olduğu bir dönemdir. Kırdan şehre göç olayının da başladığı bir dönemde kurulan bu üniversiteler ile bu şehirlerimiz, yüksek öğrenim yapmak isteyenler veya çocuklarına yüksek öğrenim yaptırmak isteyen aileler için de bir çekim merkezi olmuşlardır. Tabii yine bu dönemde gelişmeye başlayan sanayi sektöründe çalışacak uzman, teknik eleman ve yetişmiş nitelikli iş gücü ihtiyacı bu üniversitelerin kurulmasının en öncelikli sebepleri içerisindeydi. Bu dönem aynı zamanda, ülkenin çeşitli yerlerinden üniversite eğitimi almak için büyük şehirlere gelen genç nüfusun mezun olduktan sonra iş imkânlarının da bu büyük şehirlerde olmasından dolayı, bu şehirlere yerleştikleri dönem olmuştur.

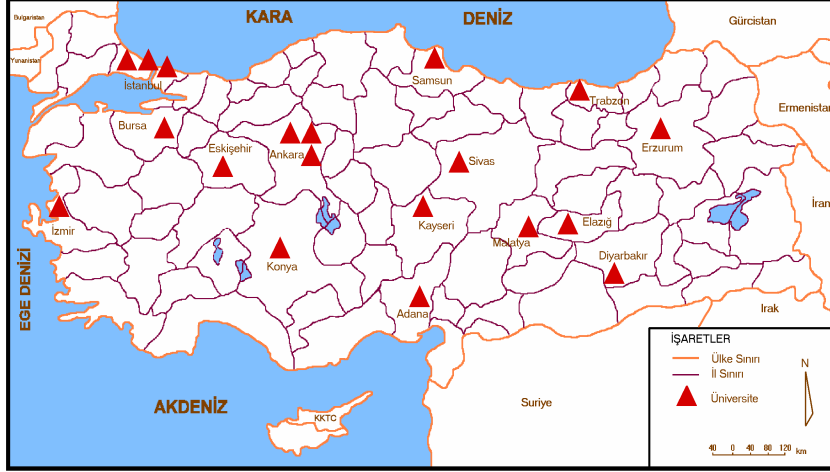
1959 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesinin kurulmasından sonra geçen 8 yıl boyunca yeni bir üniversite kurulmamıştır. 1959-1970 döneminde kurulan tek üniversite, 1967 yılında Ankara'da açılan Hacettepe Üniversitesidir. Bu tarihten sonra 1971 yılında İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi kurulmuştur. Aradan iki yıl geçtiğinde, bu sefer Güneydoğu Anadolu'nun önemli merkezi Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi, Akdeniz Bölgesi'nin önemli merkezi Adana'da Çukurova Üniversitesi ve Eskişehir'de Anadolu Üniversitesi kurulmuştur. Yukarıda görüldüğü gibi cumhuriyetin kurulduğu dönemden itibaren geçen 50 yıllık süre içinde, yani 1973 yılında, Türkiye'de toplam 12 üniversite vardır. Bunların üçü İstanbul'da, üçü Ankara'da, biri Trabzon'da, biri Erzurum'da, biri İzmir'de, biri Diyarbakır'da, biri Adana'da ve biri Eskişehir'dedir. Bunların bölgesel dağılımına baktığımızda dört üniversite İç Anadolu Bölgesi'nde, üç üniversite Marmara Bölgesi'nde bulunmakta, bunların dışında kalan her bir bölgeye bir üniversite düşmektedir.

Sevil SARGIN

Ankara ve İstanbul dışında kurulan üniversitelerin, kurulduğu şehirlerin büyük bir kısmı, bölgelerinde bir üst merkez olan ya da bir üst merkez olmaya aday olan şehirlerdir. Bu şehirlerin merkeziyet güçlerinin pekişmesi ve bir bölge şehri olma hüviyetlerinin gelişmesi, bölgenin kaynaklarının akılcı ve verimli bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlanması, aynı zamanda yöre insanlarının yüksek öğretimden faydalanması bu üniversitelerin belli başlı kuruluş amaçlarıdır. Bu üniversiteler gelişimlerini büyük ölçüde İstanbul ve Ankara'da bulunan üniversitelerdeki öğretim elemanlarının desteğiyle sağlamışlardır.

1973 yılından 1980 yılına kadar geçen süreçte de Türkiye'de farklı bölgelerde bulunan şehir merkezlerinde yeni üniversiteler açılmaya devam etmiştir. Bu merkezler aynı zamanda içinde buldukları bölgelerin gelişimine katkı sağlayacak, çevrelerinde bulunan diğer şehirlerin gelişimini etkileyecek merkezler olarak düşünülmüştür. Türkiye'de Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi (1973-1977)'nin ve Dördüncü Beş Yıllık Plan Dönemi (1978-1982)'nin uygulandığı bu süreçte, bölgeler arası gelişmişlik farkları dikkate alınarak, farklı bölgelerde farklı şehirlere yeni üniversiteler kurulmuştur. İç Anadolu Bölgesi'nin 5. üniversitesi olarak 1974 yılında Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi kurulmuştur. Bu tarihten bir yıl sonra 11.04.1975 yılında 1873 Sayılı Kanun ile 5 üniversite aynı anda kurulmuştur Doğu Anadolu Bölgesi'nin 2. üniversitesi olarak 1975 yılında Malatya'da İnönü Üniversitesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin 3. üniversitesi olarak Elazığ'da Fırat Üniversitesi, Karadeniz Bölgesi'nin 2. üniversitesi olarak Samsun'da 19 Mayıs Üniversitesi, İç Anadolu Bölgesi'nin 6. üniversitesi olarak Konya'da 'da Selçuk Üniversitesi, Marmara Bölgesi'nin 4. üniversitesi olarak Bursa'da Uludağ Üniversitesi'dir. Bunu takip eden süreçte ise İç Anadolu Bölgesi'ne 7. üniversite olarak 18.11.1978 gün ve 2175 Sayılı Kanun ile Kayseri'de Erciyas Üniversitesi kurulmuştur (Şekil 2).

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

Şekil 2 1980 Yılında Üniversitelerin Dağılışı

Yukarıda da değinildiği gibi yeni üniversitelerin kurulması, yüksek öğretimin yurt çapında dengeli dağılımını sağlama amacına yönelik bir çabanın sonucudur. Üniversitelerin çok önemli kamu yatırımları olduğu gerçeğinden hareketle, bu çabanın aynı zamanda yeni kurulan üniversitenin içinde bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkı yapacağı da hesap edilmiştir. Yani aynı zamanda bölgeler arası dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve bir üniversiteye sahip olan bu şehirlerin merkezîyet gücünü arttırmak amacı içine girilmiştir. Ancak bu üniversiteler özellikle başlangıç döneminde yeterli öğretim üyesi ve teknik donanımına sahip olmadıkları için Ankara, İstanbul ve İzmir'de bulunan üniversitelere göre daha zor bir gelişme süreci yaşamışlardır. Nitekim 1981 yılına kadar Ankara, İstanbul ve İzmir'in dışında Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulmuş toplam 10 üniversitenin öğrenci sayısı, tüm üniversitelerdeki öğrenci sayısının %7'sini aşamamıştır. Aynı dönem için, akademik personel sayısı açısından da bu dönemde benzer özellikler görülmektedir. Nitekim bu dönemde Türkiye'deki toplam 12573 akademik personelin sadece 1806'sı (%14) bu üniversitelerde bulunmaktadır (Kaptan, 1986,16).

B-3. 1980-1990 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELER

1981 yılı üniversite reformunun yapıldığı yıl olarak, Türk yüksek öğretiminin önemli dönüm noktalarındandır. Reformun gerekçeleri bazı araştırmacılar tarafından detaylı bir şekilde irdelenmiştir (Korkut, 1984; Kaptan, 1986).

Sevil SARGIN

Bir coğrafyacı olarak reformun gerekçelerinden ziyade, bu dönemde kurulan üniversiteler, kuruldukları yerler, kuruldukları yerlerde meydana gelen olumlu, olumsuz gelişmeler, değişimler bizim önceliklerimizdir. Bu bağlamda irdelediğimizde görülmektedir ki; 20.07.1982 ve 41 SKHK (2809 SK) ile aynı günde 6 ayrı şehrimizde 8 üniversite kurulmuştur. Yeni kurulan bu üniversiteler incelendiğinde görülmektedir ki aslında bu üniversiteler daha önce faaliyet gösteren ve farklı oluşumlara sahip akademi, yüksek okul gibi fiiliyatta var olan kurumların bir çatı altında birleştirilmesi olayıdır. Bu nedenle 1981 yılında kurulan üniversitelerin çoğunluğu, alt yapının hazır olduğu büyük şehirlerde kurulmuştur. Nitekim bu 8 üniversitenin üçü İstanbul'da Yıldız Teknik, Marmara ve Mimar Sinan Üniversiteleridir. Diğerleri; Ankara'da Gazi Üniversitesi, İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi, Antalya'da Akdeniz Üniversitesi, Edirne'de Trakya Üniversitesi, Van'da Yüzüncü Yıl Üniversitesi'dir.

Bu sekiz üniversiteden beşinin üç büyük şehirde kurulmuş olması zaten dengesiz olan dağılımın daha da dengesiz bir hal almasına sebep olmuştur. Her ne kadar görece olarak zaten var olan yüksek öğretim kurumlarının birleştirilmesi söz konusu olmuşsa da, bu kurumların üniversite çatısı altında birleştirilmesinden sonra, bu üniversitelerin gelişimi büyük bir ivme kazanmış, yeni fakülte ve bölümler açılmış, buna bağlı olarak öğrenci sayısı da hızla artmıştır. Bu durum yüksek öğretim hizmeti verme konusunda büyük şehirlerin üstünlüğünü pekiştirmiş ve ülke çapında bozuk olan dengenin, büyük şehirler lehine daha da bozulmasında etkili olmuştur. Bu süreçte özellikle Van'da, Edirne'de ve Antalya'da kurulan üniversiteler orta büyüklükteki şehirlerde kurulan üniversiteler olarak önem taşımaktadır.

Bu dönemde dikkati çeken diğer bir şey, daha önce kurulmuş olan ve çoğu kurulduğu şehrin ismiyle anılan üniversitelerin isimlerinin değiştirilmiş olmasıdır. Bu üniversiteler, Bursa'da "Bursa Üniversitesi"- Uludağ Üniversitesi olarak, Kayseri'de "Kayseri Üniversitesi"- Erciyes Üniversitesi olarak, Trabzon'da "Karadeniz Teknik Üniversitesi"- Karadeniz Üniversitesi olarak ve Diyarbakır'da "Diyarbakır Üniversitesi"- Dicle Üniversitesi olarak isim değiştirmiştir. İsim değişikliklerinde her bir şehrin en belirgin coğrafi unsurunun ön plana çıkarıldığı ve isimlerin bu coğrafi kavramlardan seçildiği görülmektedir. Bunlardan Karadeniz Üniversitesi daha sonra Karadeniz Teknik Üniversitesi olarak tekrar eski adını almıştır.

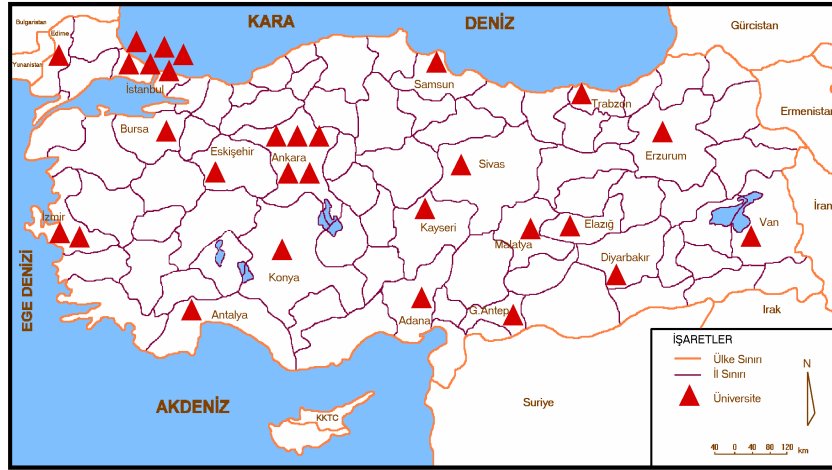
Türk yüksek öğretiminin 1981 yılından sonraki yapılanmasında diğer bir dikkat çekici nokta, bu tarihten itibaren "vakıf üniversitelerinin" de kurulmaya başlamış olmasıdır. Nitekim ilk vakıf üniversitesi 12.12.1984

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

tarihinde YÖK kararı ile yüksek öğretim kurumu olarak kurulmuş olan Bilkent Üniversitesi'dir (84,1136,84,1156,84,1158 Sayılı Kararlar).

Yeni kurulan bu üniversitelerle birlikte, üniversitelerin bölgelere göre dağılımına baktığımızda; 8 üniversitenin Marmara Bölgesi'nde, 9 üniversitenin İç Anadolu Bölgesi'nde, 2 üniversitenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, 4 üniversitenin Doğu Anadolu Bölgesi'nde, 2 üniversitenin Karadeniz Bölgesi'nde, 2 üniversitenin Ege Bölgesi'nde ve 2 üniversitenin de Akdeniz Bölgesi'nde olduğunu görüyoruz.

Bu tarihten sonra geçen on yıl süresince Türkiye'de kurulan tek üniversite 27.06.1987 gün ve 3389 sayılı kanun ile kurulmuş olan Gaziantep Üniversitesi'dir (Şekil 3).

Şekil 3- 1990 Yılında Üniversitelerin Dağılışı

B.4-1990 SONRASI ÜNİVERSİTELER

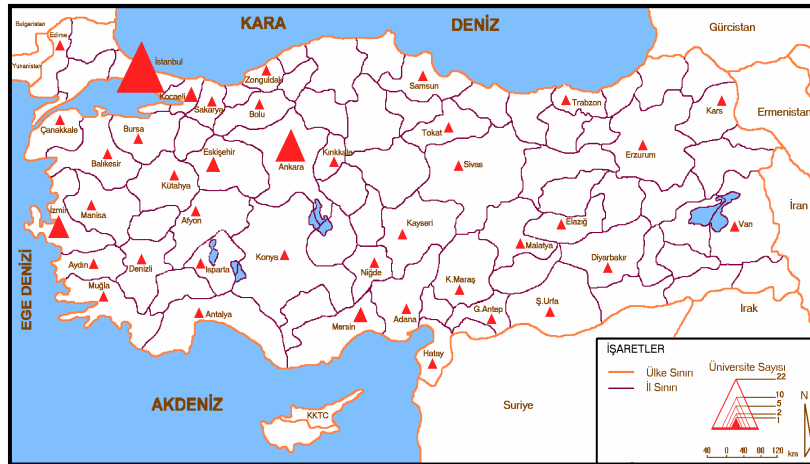
1992 yılı Türkiye'de 24 üniversitenin bir günde kurulduğu yıl olması açısından önemlidir. 1'i vakıf, 23'ü devlet üniversitesi olan bu yüksek öğretim kurumlarını farklı bölgelerde ve çoğunluğu orta büyüklükteki şehirlerde kurulmuştur. İstanbul'da kurulan ve vakıf üniversitesi olan Koç Üniversitesi ve İzmir'de kurulmuş olan İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü hariç tutulduğunda, yeni kurulmuş olan 22 üniversitenin tamamı orta büyüklükteki şehirlerde ve daha çok Samsun-İskenderun hattının batısında dağılmışlardır.

Kurulan bu üniversitelerin bölgesel dağılımına baktığımızda; Marmara Bölgesi'nde 6 üniversite, İç Anadolu Bölgesi'nde 3 üniversite, Karadeniz Bölgesi'nde 2 üniversite, Akdeniz Bölgesi'nde 4 üniversite, Ege Bölgesi'nde 7 üniversite, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1 üniversite ve Güneydoğu Anadolu

Sevil SARGIN

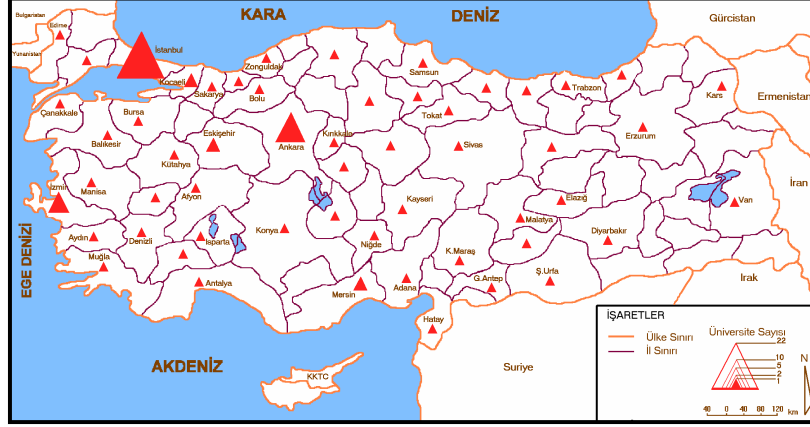
Bölgesi'nde 1 üniversitenin bulunduğu görülmektedir. Kurulan bu üniversitelerle birlikte 1992 yılı sonunda Türkiye'de kurulmuş olan üniversite sayısı 53'e yükselmiştir. Bu üniversitelerin 2'si vakıf üniversitesi, 51'i ise devlet üniversitesidir. 1981 yılından 1992 yılına kadar geçen bu süreçte, iki büyük şehrimizde, Ankara ve İstanbul'da kurulan üniversite sayısında (İstanbul'da kurulan ve vakıf üniversitesi olan Koç Üniversitesini ayrı tutarsak) önemli bir değişiklik olmamıştır. Sadece İzmir'de kurulan Yüksek Teknoloji Enstitüsü ile bu şehrimizde bulunan üniversite sayısı 3'e yükselmiştir.

1992 yılından sonra, Türkiye genelinde kurulan devlet üniversiteleri; 18.08.1993 gün ve 496 SKHK ile Eskişehir'de ikinci üniversite olarak kurulan Osmangazi Üniversitesi ve 06.06.1994 gün ve 3993 SK ile İstanbul'da 7. üniversite olarak kurulmuş olan Galatasaray Üniversitesi'dir. 1994 yılından günümüze kadar geçen süreçte Türkiye'de üniversiteleşme süreci tamamen vakıf üniversiteleri ile sürdürülmüştür. Vakıf üniversitelerinin dağılımında dikkati çeken şey, Tarsus'ta kurulan Çağ Üniversitesi ve İzmir'de kurulan Yaşar Üniversitesi ile İzmir Ekonomi Üniversitesi dışında, bu üniversitelerin tümünün İstanbul ve Ankara'da toplanmış olmasıdır. Her ne kadar öğrenci sayısı açısından çok yüksek değerler oluşturmaya da, son on yılda vakıf üniversitelerinin sayısı bir hayli artmıştır. Özellikle İstanbul, vakıf üniversitelerinin en çok tercih ettiği şehir durumundadır. Toplam 25 vakıf üniversitesininin 16'sı, yani tüm vakıf üniversitelerinin %50'den fazlası İstanbul'da bulunmaktadır (Şekil 4-5).

Şekil 4- 2005 Yılında Üniversitelerin Dağılışı

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

Şekil 5- 2006 Yılında Üniversitelerin Dağılışı

1992 yılından sonra 2006 yılı da üniversiteleşme açısından önem taşıyan bir yıl olarak önem kazanmaktadır. Zira 2006 yılı 1992 yılı gibi yeni üniversitelerin bir anda kurulduğu bir yıldır. Nitekim 01. 03.2006 gün ve 5467 Sayılı Yasa ile Türkiye'nin farklı bölgelerinde 15 üniversite kurulmuştur. Her ne kadar bu üniversitelerin kurulduğu şehirlerde başka üniversitelere bağlı fakülte ve yüksek okullar bulunsa da, bu çekirdek nüve üzerine gelişmenin çok daha hızlı ve kapsamlı olacağını, diğer üniversitelerin gelişim süreçlerine bakarak iddia edebiliriz. 2006 yılında kurulan bu 15 üniversite ile birlikte Türkiye'deki üniversite sayısı 93'e yükselmiştir. Yeni kurulan üniversiteleri kuruldukları şehirler açısından değerlendirdiğimizde; hepsinin 50.000 ile 120.000 arasında nüfusa sahip olan orta büyüklükteki şehirlerde olduğunu görmekteyiz. Hatta neredeyse yarısını 50.000 ile 75.000 arası nüfusa sahip olan şehirler oluşturmaktadır (Tablo-2). Bu şehirlerde bölgesel dağılım açısından dikkat çeken nokta ise, yeni kurulan bu 15 üniversitenin 8'inin Karadeniz Bölgesinde yer alan şehirlerde kurulmuş olmasıdır. Kalan 7 üniversitenin ise 2'si İç Anadolu Bölgesindedir. Bunlar dışında her bir bölgeye 1 üniversite kurulmuştur.

Sevil SARGIN

Tablo 1- 2006 yılında kurulan üniversitesitelerin kuruldukları şehirler ve nüfusları

Üniversite	Kurulduğu Şehir	Şehrin Nüfusu
Ahi Evren Üniv.	Kırşehir	75.000
Kastamonu Üniv.	Kastamonu	51.560
Düzce Üniv.	Düzce	65.209
Mehmet Akif Ersoy Üniv.	Burdur	56.432
Uşak Üniv.	Uşak	105.270
Rize Üniv.	Rize	52.743
Namık Kemal Üniv.	Tekirdağ	80.442
Erzincan Üniv.	Erzincan	91.772
Aksaray Üniv.	Aksaray	90.698
Giresun Üniv.	Giresun	67.604
Hitit Üniv.	Çorum	116.810
Bozok Üniv.	Yozgat	50.335
Adıyaman Üniv.	Adıyaman	100.107
Ordu Üniv.	Ordu	102.107
Amasya Üniv.	Amasya	57.087

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistik>

C-ÜNİVERSİTELERİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Günümüz itibarıyla üniversitelerin bölgelere dağılımını incelediğimizde, yoğunluğun Marmara Bölgesi'nde toplandığını görüyoruz. Marmara Bölgesi'nde üniversite sayısının fazla olmasının sebebi İstanbul şehridir. Çünkü Marmara Bölgesi'nde bulunan üniversitelerin büyük çoğunluğu bu şehrimizedir. Marmara Bölgesi'nde bulunan toplam 31 üniversitenin 23'ü İstanbul'da bulunmaktadır. İstanbul'da kurulmuş olan bu üniversitelerin 16'sı vakıf üniversitesi, 7'i ise devlet üniversitesidir. Geriye kalan 8 devlet üniversitesi bölgenin diğer illerine dağılmıştır. Bu iller Kocaeli, Çanakkale, Edirne, Sakarya, Bursa, Balıkesir ve Tekirdağ'dır. Bunların içerisinde sadece Kocaeli'nde Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü ile birlikte 2 üniversite vardır. Marmara Bölgesi'nde üniversitesi bulunmayan tek il merkezi Kırklareli'dir.

Marmara Bölgesi'ni toplam 19 üniversiteyle İç Anadolu Bölgesi izlemektedir. İç Anadolu Bölgesi'nde de ağırlık Ankara'da bulunmaktadır. Ankara'da bulunan 10 üniversitenin 4'ü devlet üniversitesi, 6'sı vakıf üniversitesidir. Bunların dışında Eskişehir'de 2 üniversite, Kırıkkale'de, Niğde'de, Kayseri'de, Konya'da, Sivas'ta, Kırşehir'de, Aksaray'da birer üniversite vardır. İç Anadolu Bölgesinde üniversitesi bulunmayan iller Nevşehir ve Karaman'dır.

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

En çok üniversiteye sahip bölgeler içerisinde, üçüncü sırada Karadeniz Bölgesi yer almaktadır. Özellikle son kurulan 15 üniversitenin yarısından fazlasının Karadeniz Bölgesinde yer alması bu bölgenin sıralamasını önemli ölçüde etkilemiştir. Karadeniz Bölgesi'nde Samsun, Trabzon, Bolu, Zonguldak, Tokat, Kastamonu, Düzce, Rize, Giresun, Çorum, Yozgat, Ordu ve Amasya'da birer üniversite bulunmaktadır. Her ne kadar Karadeniz Bölgesi yeni kurulan üniversiteler ile en fazla üniversiteye sahip üçüncü bölge olmuşsa da hala 6 il merkezinde üniversite bulunmayan il olarak dikkat çekmektedir. Bu iller doğudan batıya Bartın, Karabük, Çankırı, Sinop, Gümüşhane, Bayburt ve Artvindir.

Tablo 2 - Üniversitelerin Bölgesel Dağılımı

Bölgeler	Bölgenin Nüfusu	Üniversite Sayısı
Marmara Bölgesi	17.365.027	31
Ege Bölgesi	8.938.781	12
Akdeniz Bölgesi	8.820.732	8
İç Anadolu Bölgesi	11.608.868	19
Karadeniz Bölgesi	8.435.213	13
Doğu Anadolu Bölgesi	6.490.611	6
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	6.140.698	4

Kaynak: DİE, 2000 Yılı Nüfus Sayımları

Karadeniz Bölgesinin ardından en fazla üniversiteye sahip olan bölge sıralamasında Ege Bölgesi yer almaktadır. Ege Bölgesi'nde toplam 12 üniversite vardır. Bunların 5'i İzmir'dedir. Diğerleri Manisa, Afyon, Aydın, Kütahya, Muğla, Denizli ve Uşak'ta bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bu bölgemizde de İzmir şehrinde yoğunlaşma vardır. İzmir'de 3 devlet üniversitesi ve 2 tane vakıf üniversitesi bulunmaktadır. Ayrıca Ege bölgesi tüm il merkezlerinde üniversite bulunan bölgedir.

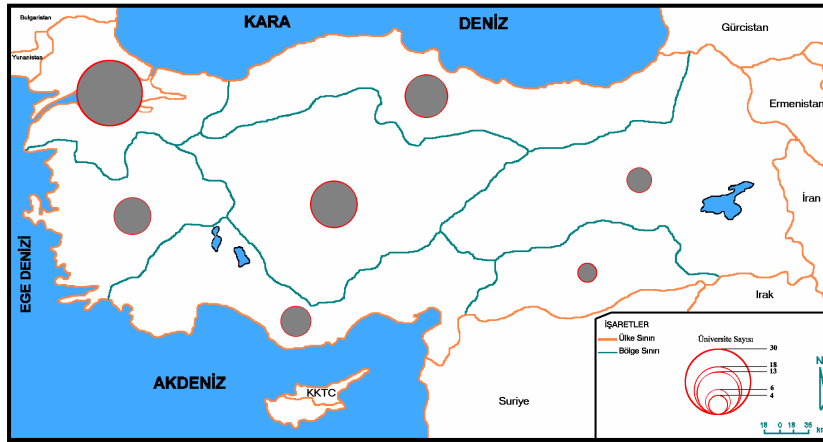
Ege Bölgesi'nden sonra en fazla üniversiteye sahip olan bölge sıralamasında 8 üniversite ile Akdeniz Bölgesi gelmektedir. Bu bölgemizde Adana, Mersin, K.Maraş, Antalya, Isparta, Hatay, Burdur illerinde devlete ait birer üniversite vardır. Bu bölgemizde sadece Mersin'de (Tarsus) bir vakıf üniversitesi bulunmaktadır. Akdeniz Bölgesinde Osmaniye hariç tüm illerde üniversite vardır.

Bu sıralamada Doğu Anadolu Bölgesi 6 üniversiteye sahip olan bölgedir. Doğu Anadolu Bölgesinde Erzurum, Elazığ, Malatya, Van, Kars ve

Sevil SARGIN

Erzincan birer üniversiteye sahip olan illerdir. Bu bölgemizde Tunceli, Bitlis, Bingöl, Muş, Ardahan, Bingöl, Ağrı, Hakkari, Iğdır, Şırnak illerinde üniversite bulunmamaktadır.

Türkiye’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi 4 üniversite ile en az üniversiteye sahip olan bölgedir. Bu bölgemizde Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman birer üniversiteye sahip olan illerimizdir. Bu bölgemizde Kilis, Batman, Sirt ve Mardin illerinde üniversite bulunmamaktadır (Şekil 6).

Şekil 6- 2007 Yılında Üniversitelerin Bölgesel Dağılımı

Görüldüğü gibi bölgeler arasında önemli farklar vardır. Bunun en önemli sebebi; bölgelerin nüfusları ve gelişmişlik düzeyleri bakımından da birbirlerinden farklı olmasıdır. Özellikle İstanbul, Ankara gibi büyük şehirler üniversitelerin en yoğun olduğu merkezlerdir. Bu şehirler nüfus ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri bakımından da Türkiye’nin önde gelen şehirleridir. Türkiye’de ilk üniversitelerin de buralarda kurulmuş olması, bu şehirlerde gerekli altyapı, donanım ve tecrübenin oluşmasında etkili olmuş; bu durum yeni açılan üniversiteler için, yine bu şehirlerin tercih edilmesinde eğilim oluşturmuştur. Sayıları her geçen gün artan vakıf üniversitelerinin de bu şehirlerde kurulması, gelişmelerini sağlayacak nüfus (üniversite eğitimi almak isteyen), teknik altyapı, öğretim üyesi gibi imkânların bu şehirlerde daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu durum doğal olarak bölgeler arası farklılığı etkilemektedir. Sadece üniversite sayısı değil, öğretim elemanı ve öğrenci sayısı da büyük şehirlerde bulunan devlet üniversitelerinde çok fazladır. Yani büyük şehirlerde bulunan

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

devlet üniversiteleri, bu açıdan değerlendirildiği zaman da büyük üniversiteler olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük şehirlerimizin coğrafi dağılışında belirginleşen Samsun-İskenderun hattının batısında bulunma özelliği düşünüldüğünde, öğrenci ve öğretim üyesi sayısı fazla olan üniversitelerin de bu hattın batısında ve daha çok Marmara Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi ve Ege Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülür. Bu bağlamda gerek üniversite sayısı, gerekse öğrenci ve öğretim elemanı sayısının illere dağılımı değerlendirildiğinde, İstanbul, Ankara başta olmak üzere İzmir ve Eskişehir'de bulunan üniversitelerin tüm diğerlerine göre çok önde olduğu görülür. Büyük şehirlerimizde kurulmuş olan ve sayıları her geçen gün artan vakıf üniversiteleri fakülte, öğretim üyesi ve öğrenci sayısı yönünden değerlendirildiğinde görülmektedir ki bu üniversiteler Anadolu'da bulunan tüm üniversitelere göre küçük üniversiteler konumundadır. Ancak son kurulan üniversiteler ile Karadeniz bölgesinin üniversite sayısı açısından diğer bölgelere göre büyük bir üstünlük sağladığı görülmektedir. Karadeniz Bölgesi bilindiği gibi dışarıya en fazla göç veren bölgelerin başında gelmektedir. Bu göçü yavaşlatmak ve bölge kalkınmasına ivme kazandırmak kuşkusuz bu bölge şehirlerinin seçiminde etkili olmuştur. Bu üniversitelerin bundan sonraki gelişimleri, üzerinde kuruldukları şehirlerin sosyo ekonomik gelişimine önemli ölçüde etkileyecek bir potansiyel oluşturmaktadır (Sargın, 2006, 51).

SONUÇ

Türkiye'deki üniversitelerin gelişim süreci sayısal veriler göz önüne alınarak incelendiğinde görülmektedir ki üniversite sayısında artış daha ziyade 1950 yılından sonra gerçekleşmiştir. Aynı süreç ülkenin nüfus gelişiminin ve şehirleşmenin de hızla artmakta olduğu bir süreç olması açısından önem taşımaktadır. Nitekim bu hızlı nüfuslanma ve şehirleşme süreci daha ziyade ülkenin doğusundan batısına bir göç hareketinin başlamış olması açısından da önemlidir. Dolayısıyla bu süreçte gelişmiş bölgeler hızla bir nüfus gelişim sürecine girmiş buna paralel olarak yeni üniversiteler de bu bölgelere açılmıştır. Ancak bu gelişmelerin bölgeler arası gelişmişlik farkını arttırması üzerine hemen her bölgeden seçilen ve merkez olma potansiyeli taşıyan şehirlerde yeni üniversiteler açılmıştır. Nitekim son 20 yıldır devlet tarafından kurulan üniversitelerin büyük çoğunluğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan orta büyüklükteki şehirlerinde olmuştur. Bundan amaç, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak, şehirlerde başta ticaret olmak üzere ekonomik gelişmeye zemin hazırlamak, yani üniversitenin kurulduğu bölgeye sağladığı ekonomik getiriyi ülke içinde paylaştırmaktır. Ancak genç insanların dinamizmini orta büyüklükteki şehirlere taşıma yoluyla sosyal

Sevil SARGIN

yapıyı modernleştirmek ve mutlaka en önemlisi bölge insanlarına yerinde yüksek öğrenim hizmeti ulaştırabilmek amaçları da göz ardı edilemeyecek amaçların başında gelmektedir. 2006 yılında kurulan üniversitelerin seçildiği şehirlere bakıldığında da bu amaçların ön planda olduğu açık şekilde görülmektedir. Ancak en belirgin ve dikkat çekici şey Karadeniz Bölgesi şehirlerine ağırlık verildiğidir. Bu şehirlerde kurulan üniversitelerle Karadeniz Bölgesi 13 üniversiteyle en fazla üniversiteye sahip olan 3. bölge olmuştur. Dışarıya en fazla göç veren bölgelerin başında gelen Karadeniz Bölgemizde yeni kurulan üniversitelerin iş ve istihdam yaratmada etkili olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y., 1985, Türk Eğitim Tarihi, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:149, Ankara.

ÇALGÜNER, T., 2005, Şehirçilik Çalışmaları, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

DİE, 1985 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, Yayın No:1211, 1986, Ankara.

DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş, Yayın No:1457, 1991, Ankara.

DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Matbaası, 2002, Ankara

DOĞANAY, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., No.2982, İstanbul.

DOĞANAY, H., ÖZDEMİR, Ü., ŞAHİN, F., 2003, Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Aktif Kitabevi, Erzurum.

DÖNMEZER, S., 1990, Sosyoloji, Beta Yay., İstanbul.

ERDOĞAN, İ., 2004, Yeni Bin Yıla Doğru Türk Eğitim Sistemi, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

ERKAL, M., 1990, Bölge Açısından Az Gelişmişlik, Der Yayınları, İstanbul.

ERKAL, M., ÖZARSLAN, İ., KORKMAZ, E., BATIREL, Ö. F., 1998, Yükseköğretim Kurumlarının Bölgelerarası Gelişme Farklılıkları Açısından Önemi ve İşlevleri, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1998-19, İstanbul.

GİDDENS, A., 2005, Sosyoloji, (Yayına hazırlayanlar, Güzel, C.), Ayraç Yayınevi, Ankara.

GOTTMANN, J., (Çev. Özgüç, N., 1976), Şehirselleşmenin Gelişmesi, İstanbul Üniv. Yay., No.2087, Coğrafya Enst. Yay., No.80, Her İstanbul.

GÖNEY, S., 1995, Şehir Coğrafyası, İ.Ü. Yay., No: 3908, Coğ. Böl.Yayın No: 91, İstanbul

GÜRÜZ, K., 2001, Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, ÖSYM Yayın No: 2001-4, Ankara.

<http://www.tuik.gov.tr/Preistatistik>

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI

- KARABULUT, M., GÜRBÜZ, M., SANDAL, E. K., 2004, "Hiyerarşik Kluster (Küme) Tekniği Kullanılarak Türkiye'de İllerin Sosyo Ekonomik Benzerliklerinin Analizi", AÜ. Türkiye Coğ. Araş. Uyg. Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt.2, S.2, s.71-85, Ankara.
- KELEŞ, R., 1983, 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu Sorunu, Gerçek Yayınevi, Ankara.
- KELEŞ, R., 2004, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- KELEŞ, R., HAMAMCI, C., 2005, Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- KORKUT, H., 1984, Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları, AÜ.Yayıncı, No:134, Ankara.
- ÖSYM, 2004-2005 Öğretim Yılı Yüksek Öğretim İstatistikleri, 2005/04750 Ankara.
- ÖZGÜR, E.M., 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basım-Yayın Ltd. Şti., Ankara.
- SARGIN, S., 2006, Üniversiteler-Şehirleşme Üniversitelerin Şehirleşmeye Etkileri, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- SERGÜN, Ü., 1993, "Türkiye'de Kent Nüfusu ve Kentleşme Hareketleri", Deniz Bil. Ve Coğ.Enst. Dergisi, Bülten, S.10, s.39-49, İstanbul.
- TEKELİ, İ., 1995, "Eğitim", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TİMOR, A.N., 1997, "Orta Büyüklükteki Şehirler ve Taşıdıkları Önem", İ.Ü. Coğrafya Dergisi, S.5, s.83-101, İstanbul.
- TUNÇ, M., 1995, "Kalkınmada Bir Aşama Olarak Bilgi Toplumu", D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:10, S. 2, s. 201-217, İzmir.
- TÜMERTEKİN, E., 1973, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İstanbul Üniv. Yay., No.1840, Coğrafya Enst.Yay., No.72, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., 2004, Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul
- UZUNEMİNOĞLU, H., 1998, "Cumhuriyetin Yetmişbeşinci Yılında Türkiye Nüfusu", Fen-Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi, S. 3, s. 81-91, Isparta.